

Sähra kowumlaryndan: Aslar

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Sähra kowumlaryndan: Aslar BOZKIR KAVİMLERİNDEN AZLAR

M.Ö. I. bin yıllarında Avrasya'nın geniş alanlarında, Kara Deniz'in kuzey tarafından, Merkezî Asya'nın iç bölgeleri ve Güney Sibirya'ya kadar olan sahalarda ilk göçebeler yaşıyorlardı. Tarihi kaynakların verdikleri haberlere göre, bu göçebeler birbirlerine çok benziyorlardı. Kendi etnik isimleri olmasına rağmen yabancılar sık sık onları başka bir ad ile tesmiye ediyorlardı. Hellenler (Eski Yunanlılar) bu göçebeleri "sküz" şeklinde isimlendiriyordu, Ahamenid dönemindeki eski İranlılar ise "sak" diye tanımlanırlardı. Tarihi kaynakların verdikleri haberler, arkeolojik araştırmalar ile de teyit edilmiştir.

Asya'da bulunan İskit kurganlarının[1], Avrupalı İskitlerin kurganlarına göre daha eski olduğu son dönemlerde yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur. Bilhassa bu, Güney Sibirya'da (Tuva'da) bulunan Arjan Çarlığ kurganına ait araştırmaların verilerinden sonra daha da açık bir şekilde belli olmuştur. Arjan'ın tarih ilminde şu ana kadar malum olan en eski İskit kurganı olduğu tespit edilmiştir. Bu mezarın araştırılmasından sonra İskit-Sibirya kültürlerinin orijini meselesinin tekrar çözümü gereği doğmuştur.

İskit ve Sak probleminin araştırılmasında elde edilen muvaffakiyetlere ve bütün yapılanlara rağmen birçok şey daha halledilememiş durumdadır ve zikredilen konuları araştırmayı gerektirmektedir. İskit-Sibirya âleminin kültürlerinin orijininin araştırılmasında İran faktörü fazla önemsenmiştir. Bu tez, arkeologlar arasında daha çok benimsenen kabule yakındır. Önceden İskit-Sibirya kültürünün ve sanatının teşkilinde Avrupalı İskitlerin etkisinin yüksek olduğu kabul edilmekteyken, günümüzde ise onların İskit-Sibirya âleminin

kıyısını oluşturdıkları söylenmekte ve baskın rol Sayan-Altay (Güney Sibirya) İskitlerine verilmektedir.

İlmî araştırmalara göre, İskit-Sibirya âleminin ahalisi aslen, dili ve antropolojik tipi yapısıyla çeşitlidir. Bir çok ilim adamının fikrine göre Asyalı İskit-Sakların arasında çok sayıda Türk kabilesi ve oymağı vardır (Memiş, 293:565-566). Bu tezi savunanlar arasında F.Hirt, K.Siratori, Markvart, P.Pelyo, V.V.Radlov, N.A.Aristov, Yakinef (Biçurin), H.Vamberi, Jirar de Rialle, Kanningem, A.N.Bernştam, Yu.A.Zuyev, K.İ.Petrov, L.S.Klein, G.E.Grum-Gıjımaylo ve başkaları vardır (Radlov, 1893:126;Aristov, 1896:277-456; Bernştam, 1951:55-56; Şahmatov, 1950).

Tarih ilminde “eski göçebeler” dönemi, M.Ö. VI-III. asırlar arasına tarihlenir. Ona kadar olan zaman dilimi “ilk göçebeler” dönemi olarak görülür. Bu tarihleme arkeoloji ilminin tasnifine dayanmaktadır. “İlk ve Eski göçebeler” döneminin araştırmalarında arkeolojinin çok büyük bir önemi vardır. Eski göçebeler dönemi tarihte İskit-Sak dönemi olarak mı yoksa İskit-Sibirya âlemi olarak mı kabul edilmelidir ? İskit-Sak göçebelerine ait olan karakteristik hususiyet, “İskit Triadası”dır[2]. (0 üç parçadan oluşur: silah malzemeleri, atlı teçhizat ve şekil sanatındaki hususi bir stil).

İskit-Sibirya âleminin ahalisinin kökeni araştırılırken aslı bir olan göçebe kabileler ortaya çıkar. Onların hem kültür hususiyetleri hem de antropolojik tipleri aynıdır. Bu göçebelerin yerleştikleri topraklar, Aral Denizi’nden doğuya, Tengri Dağları, Yedi Su, Doğu Kazakistan, Dağlık Altay, Güney Sibirya ve Tuva’ya kadardır. Bu bölgelerde tespit edilen arkeolojik abidelerin esas hususiyetleri aynıdır. Demek ki onları vücuda getiren kabilelerin kökenleri ve asılları birdir. Antropoloji ilmi açısından da bu bölgelerde yaşayan göçebelerin fiziki yapıları aynı tiptedir. Onların arasında Mongoloid antropolojik tipin karışımı da vardır. Araştırmalara göre bu tür antropolojik yapı, Merkezî Asya’nın doğu

tarafındaki bir sahada belirli bir zaman dilimi içinde teşekkül edip, sonra diğer bölgelere yayılmıştır (Ginzburg, 1972:139-140; Martinov, 1986:59; Çlenova, 1967:216; Tolstov, 1962: 20; Rudenko, 1952: 20).

Bu göçebelerin aslının bir olduğu onların etnonimikasıdan net bir şekilde tespit edilebilmektedir. Onların etnik isimleri araştırılırken az (as)- unsuru ve o ad ile bağlı olan eklerde başka eski Türk kelimeleri bulunur. İlk antik Yunan kaynaklarına göre bizim merak ettiğimiz topraklarda İssedonlar, “Bir Gözlü Arimaspiler” ve efsanevi “Altını Muhafaza Eden Akbabalar” yaşıyordu. Herodot (M.Ö. V. asır) bu malumatları “Arimaspiya” destanına dayanarak haber vermektedir. Araştırmalara göre bu edebî eser sağlam tarihî ve coğrafî vak’alara dayanmaktadır.

İlmî araştırmalara dayalı olarak Arimaspilerin Doğu Kazakistan’da oturan göçebeler olduğu bilinmektedir, efsanevi “Altını Muhafaza Eden Akbabalar” ise Dağlı Altay İskitleridir (?). “Altını Muhafaza Eden Akbabalar» tabii olarak bilindiği üzere Dağlı Altay İskitlerinin efsanevi adıdır. Bunun dayandığı esaslar vardır. Eski zamanlarda Dağlı Altay’da altın çok miktarlarda çıkarılmıştır. Dağlı Altay İskitleri’nin kurganlarında (mezarlarında) akbabaların çeşitli şekillerdeki tasvirleri bol miktarda görülür. Dağlı Altay İskitleri’nin erkekleri, akbabalarında kullandıkları ve resimlerinde yer alan serpuşları takarlardı. Orta Çağ’da akbabaların tasvirleri, Altay bölgesi ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. El-İdrisî’nin hazırladığı Arap haritasında dünya üzerinde (1154 yılında) Altay mıntıkasında esirleri hırsıyla yiyen Akbabalar resm edilmiştir (Hennig, 1961:C.I:99).

Ünlü Sovyet tarihçisi ve arkeolog, Prof. Dr. S.İ. Rudenko’nun fikrine göre Altay İskitleri eski Çin kaynaklarında «Yüeçi-Yue-chih» diye anılmaktadırlar (Rudenko 1960:176). Yüeçiler, Asyalı İskitlerin Pazırık kültürüne mensup olan kabileler ile bağlantılıdır[3]. Onlar, oldukça geniş topraklarda

yaşamışlardır. Onlar, Güney Sibirya (Altay, Tuva), Doğu Kazakistan ve Cungarya sahasında meskundurlar. Araştırmacıların iddialarına göre Yüeçiler, Doğu İskit dünyasının hükümdarları olmuşlardır.

Onlar, yönetim şekillerini birçok bölgede hakim hale getirmişlerdir, Eski Çin ve Hind-İran dünyası ile bağlantı kurmuşlardır (Elnitskiy, 1977:88; İstoriya Sibiri, 1968:C.I:228; Rudenko, 1952:257). G.E.Grüm-Grjimaylo'nun fikrine göre eski Çin kaynaklarındaki «Yüeçi» ıstılahı rekonstrüksiyonda “arsı” etnik ismini vermektedir (Grjimaylo, 1926: C.II:256). Bizim fikrimizce “arsı” etnik ismi “ar ve as”[4] kısımlardan meydana gelmektedir. Araştırmalara göre “ar” kelimesi aslen eski Türk “ar, eri, er” kelimelerine aittir (Kelmakov, 1970:191). Ar, “eri, er, “erkek, er” manasını verir. Eski Türk döneminde “ar” ıstılahı bazen de etnik isim olarak kullanılmış ve anlamı zamanla daha da genişlemiştir. Az(as) olursa etnik ad olarak kabul edilmesi lazımdır.

Y.A.Zuyev'in araştırmasına göre Yüeçi (Yuyedi) rekonstruksyonu “az” etnik ismini vermektedir (Zuyev, 1960:107). Azlar eski Türk tarihinde çok iyi bilinir. Antik yazar Strabon'da (Coğrafya, XI: 8, 2) Azlar “asi” diye anılmaktadırlar. Onlar (Az'lar) M.Ö. II. asırda Sır-Derya'nın kuzey taraflarından gelen ve Maveräünnehir'deki Yunan-Baktriy (Baktiriya[5]) Devleti'ni tamamen yok eden göçebeler arasında yer alan büyük bir kabiledir (Drevni Avtorı, 1940:101).

İşte bu göçebeler Yüeçiler'dir. Bu mesele tarih ilmine göre açıkça tespit edilebilmektedir. M.Ö. II. asırda “Büyük Yüeçiler” doğudan Yedisu'ya geldiler ve Maveräünnehir'deki Yunan-Baktriana Devleti'ne son verdiler. Antik yazar Pliniy, Kaspiy Denizi (Hazar Denizi) tarafında “abzoy” adlı boyu zikretmektedir (Pyankov, 1964:124-125). Abzoy, bizim fikrimize göre iki parçadan yapılan bir tamlamadır, yani “ab (ob)” İran dilinde “su, ırmak”, az (as) ise etnik isimdir.

Aral-Hazar denizine yakın olan topraklarda eski dönemlerde küçük ırmak ve sular çoktur. O bölgelerde oturan kabile ve oymakların etnik isimlerinde “ab(ob)” kelimesi sık sık kullanılmaktadır. Ab (ob) İran dilinde (su, ırmak, çay, nehir) anlamını bu şekilde vermektedir. Ama, bizim merakımızı celbeden bölgelerde ilk ve eski göçebeler döneminde etnik olarak ahalî çeşitlilik arz eder. O topraklarda, Frak-Kimmer, Hind-İran etnik gruplarına mensup olan boylar, kabileler ve doğudan gelen eski Türk oymak ve aşiretleri karışık şekilde yaşamışlardır.

Bu durum hem arkeolojik hem de antropolojik veriler açısından iyice belirgindir. Azlar hakkında Orta Çağ’a tarihlenen Orhun Türk yazıtlarında da haberler vardır (Malov, 1951:67). Az unsuru, Orta çağ’da bilinen Batı Türk konar-göçerlerinin arasındaki Türgeş (Türgiş) kabilesinin etnik isminde de yer almış olabilir. Onun etimolojisi, bizce Türk (etnik isim) ve az(as) (etnik isim-etnonim), yani Türk – as, Türkas, Türgis” dir[6]. “Zeynu’l Ahbar’da” (XI. asır) ve «Hududu’l-Alem”de (X. asır) Türkeşlerin sonradan Tuhsi ve Az’lar şeklinde parçalanmış olabilecekleri hakkında haberler vardır (Bartold, 1968:C.V:585). Yine, Kara Tatarların arasında da “Tirges” kabilesi vardır (Radloff, 1929:10).

Telengut ve Açkestimlerin arasında dört as (dört as) oymağı vardır (TAE, 1959:C.III:36). Az kabilesi Özbeklerde (Potanin, 1881:Vıp II:39), Volga’daki (İtil’deki) Tatarlarda arasında da mevcuttur (Potanin, 1881:Vıp II:39). Aslar hakkında İbn-Batuta da haber vermektedir. Onlar, Kıpçaklar ile Saray şehrinde yaşamışlardır (SSSR 1951:156). Doğu Türkistan’da Hoton bölgesinde “Yas” boyu vardır (Gıjımaylo 1926:C.III:277). İşte bu Yas, “az(as)” ıstılahının devingenli şekli olabilir.

Antik Yunan kaynaklarındaki Arimaspiler ilmi araştırmalara göre, Tarbagatay dağlarına bitişik olan topraklarda, İrtiş nehrinin kaynak cihetinde, Zaysan gölünde ve onun doğu tarafındaki bölgede meskundurlar. Arimaspi ıstılahında eski Türkçe’deki “arima”s kelimesinin eski yapısını ya da

devingenli şeklini görebiliriz. Arimas eski Türkçe “arim” (ayrım, ayırma) kelimesi ve “az(as)” etnik isminden oluşabilir, yani arim-az(as), arimas-“diğer, öbür, farklı ayrı olan Azlar” manasındadır.

Bu göçebelerin etnik isimlerinin arimas olabileceği tarihi haberler ile ispatlanabilir. Antik yazar Strabon’un haberlerine göre Büyük İskender, Maveräünnehir’de bir dağı ele geçirmiştir. Onun adı “Oks (Okus) veya Arimaz” kayası diye zikredilir (Strabon, 1940:81). Kvint Kurtsiy Ruf un verdiği habere göre: Bu dağ Arimaz’ın elindedir. Arimaz, orada 30.000 asker ile oturmuştur (Strabon, 1940:81). Bize göre, Arimaz bu komutanın ismi değil, o kabilenin adıdır. Eski Türk adetine göre, her boyun üyesi o boyun ya da oymağın etnik ismiyle adlandırılırdı bunun içinde “Arimaz” etnik isim şeklinde kullanılmış olabilir.

Arimaspiler, hem arkeolojik hem de antropolojik açıdan Pazırık kültürüne mensup olan göçebelere ve Dağlı Altay İskitleri ile aslen aynı köktendir. Bu yakınlık etimoloji açısından da izlenebilmektedir. Eğer Dağlı Altay İskitleri (Yüeciler ?) “az (as)” olarak kabul edilebilirse, Arimaspiler de onların bir kısmı, parçası olabilecektir.

Ahemenid dönemindeki eski İran yazıtlarında Maveräünnehir’in göçebe kabile ve aşiretleri “sak” diye isimlendirilmektedir. İlk yazıtlarda ancak Saklar vardır (Durmuş, 1993:2-5) ama sonrakilerde Sakların çeşitli gurupları-toplulukları anılmaktadır. Araştırmalara göre, Kir (Kirus) döneminde Farısîler, Maveräünnehir’in doğu taraflarında Saklar hakkında haberler almışlardır. Onlar, o dönemde yaklaşık olarak Sır-Derya’nın diğer tarafındaki topraklarda yaşamışlardır (Pyankov, 1968:17). Sonra, I. Dari (Darius) döneminde Farısîler, Saklara benzeyen göçebelerin birkaç grubu ile karşılaşmış ve onlara sak adını vermişlerdir, yani “sak” ıstılahı genel bir manada kullanılmıştır.

Haumavarga-Sakları bir kaynağa göre Yedisu, Tengri-Dağları ve

Pamir'in kuzey tarafına kadar olan topraklarda yaşıyorlardı (Bernştam, 1951:9). Tigrhauda-Sakları, Hazar Denizi'nin doğu tarafında, Aral Denizi'nden Sır-Derya'ya kadar olan yerlerde oturuyorlardı (Pyankov, 1964:C.III). Başka bir bakış açısına göre Tigrhauda-Sakları, Saş'ta (Taşkent), Tenri-Dağlarında ve Yedisu'da yaşıyorlardı (Grigoryev, 1871:7). Paradaraya-Sakları tarih ilminde kabul edilen genel fikre göre Kara Deniz İskitleri'dir (Grigoryev, 1871:7). Bizim fikrimize göre "sak" ıstılahı eski Türk "asık" etnik isminin flektif şeklidir, yani "asık, (a)sık, sak" anlamındadır. Sak etnonimi flektif dillerde konuşan etnik topluluklara istimal edilebilirdi, işte bunlarda Hind-İran etnik grubuna mensup olan boylar ve kabilelerdir.

Gerçek Saklar, Yedisu ve Tengri-Dağları bölgesinde yaşıyorlardı. Onların merkezi sahası Yedisu arazilerini içine alır. Sır-Derya nehrinin sahillerine bitişik olan topraklarda ve o nehrin orta akımından denize kadar Hind-İran etnik grubuna ait olan çok sayıda oymak ve kabile yaşıyordu. Onlar, Sakların boylar birliğinde yer alırdı. Saklar, bu boylar birliğinin eski Türk özeğidir. Onların etnik ismi "azık (asık)" olabilirdi. Kıyıdaki yabancı göçebeler kendi dillerinin kanunlarına göre "azık (asık)" etnik ismini "sak" diye söylüyor olabilirlerdi. Bu şekilde o isim, Ahimenidli İranlılara ulaşmıştır.

Azıklar, Yedisu'da oturuyordu ve aslen Yüeciler (?) ile bağlantılıydılar. Onların kültürel yapılarını şekillendiren asıl hususiyetler aynıdır. Antropoloji açısından da bu göçebelerin kökeni ve aslı bir fizikî yapıya dayanmaktadır. Onların akrabalığı, etimoloji açısından da tespit edilebilmektedir. Tarih disiplininin tespitlerine göre, Yedisu ve Tengri Dağları'nda yerleşen Sakların arasında güçlü bir eski Türk özeği olduğu bilinir. Mesela, ünlü bir tarihçi ve arkeolog olan Profesör A.N.Bernştam bu tezi savunanlardan biridir (Bernştam, 1951:90).

Azıklar, tarihi kayıtlarda çokça geçmektedir. Azıkların Orta

çağ'da Batı Türklerinin (Onok budun) Nuşibi-Nişibu dalının bir boyu olduğu iyice bilinmektedir. Çin kaynaklarında "Asigi" diye zikredilir (Abramzon, 1959:C.III:36). Azık kabilesi günümüzde Kırgızlar ve Altaylar arasında da mevcuttur (Radloff, 1929:543;Gıjımaylo, 1926:C.III:543). Yedisu'da, Almatı'nın doğusundaki "İssık" adındaki bir yerde İskit-Sak dönemine ait olan çok sayıda kurgan vardır. İssık toponimi (yer adı) asık etnik ismi ile bağlı olabilir, yani İssık ve Asık bir ıstılahın devingenli şekilleri olabilir.

Kazakların Kiçi (Küçük) Cüz'ünde İsık kabilesi vardır (Aristov, 1896:384). Güney Sibiry'a'da, Münusa-Minusın arazisinde İzih-Tah denen bir yer adı vardır (Kzlasov, 1960:75). Yine aynı şekilde Orhun Türk yazıtlarında İzgil adlı kabileler mevcuttur (Bartold, 1968:C.V:302,324). İzgil adı bizim fikrimize göre eski Türk azık ve il(el) kelimesinden gelmiş olabilir, yani azık – il (el), azıkil (azık el), a z(ı) kil, izgil= azık eli (kabilesi, oymağı) anlamına gelmektedir.

Antik yazar Herodot'ta da (Tarih, III: 89-94) bu, ad benzerliğiyle Hazar ve Aral denizlerine yakın olan ıslı, ırmaklı topraklarda azık'lar "pavsikai" diye anılır denmektedir (Drevni Avtorı, 1940:36). Pavsikai, abasık (obasık) ıstılahının flektif şeklidir, yani abasık, obasık, (a) basık, basık, pasık, pavsık"tir. Abasık (obasık) ismi ab(ob) kelimesi (İran dilinde- "su, ırmak, çay") ve asık etnik isimden yapılmıştır, yani ab (ob)-asık, abasık, obasık – "sulu, ırmaklı Azıklar" anlamını verir.

Strabon'da (Coğrafya, VII: 3) Azıklara "yazig" diye işaret edilmektedir (Latişev, 1947:200). Bu haberlere göre onlar, Kara Deniz ve Azak (Azık) denizine yakın olan bölgelerde yaşıyorlardı. Strabon'da Azıklar farklı şekillerde de anılmaktadır. Bir yerde zig (zik) şekli vardır, başka yerde ise apasiak diye işaret edilmektedir (Latişev, 1947:189;Drevni Avtorı, 1940:93). Zig (zik) şekli azık etnik isminin flektif şeklidir, yani azık, (a) zık, zik (zig). Apasiak olursa abasık ıstılahı olma ihtimali vardır, yani abasık, apasık, apasiak –

“sulu, ırmaklı Azıklar” anlamını verir. Apasiaklar hakkında antik yazar Pliniy de (Genel Tarih, X:48) haber verir (Drevni Avtorı, 1940:84). Aynı yazarın diğer eserinde (Tabii Tarih, III: 42) Apasiaklar pezik şeklinde anılmaktadır, başka bir yerde ise psak diye geçmektedir (Drevni Avtorı, 1940:85,126-127).

Pezikler, Ptolemey’de (Coğrafya, IV: 12) Okus dağlarının yanında anılmaktadırlar (Drevni Avtorı, 1940:125). Zikredilen eserin diğer bir yerinde (Coğrafya, VI:5) Azık dağları zikredilmektedir (Drevni Avtorı, 1940:12). Azık ve az etnik isimleri ile Kara Deniz İskitlerinin adı bağlantılı olabilir. İskit, yani sküz ihtimali eski Türkçe’de askız etnik ismin flektif şekli olmalıdır, yani “askız, (a)skız, skız, sküz”dür. Askız, bizce asık ve as(az) etnik isimlerinden teşkil edilmiştir, yani “asık-az, asıkaz, as(ı)kaz, askız” şeklindedir.

Kara Deniz İskitleri hakkındaki ilk bilgilerde onların etnik ismi Asküz diye geçmektedir (M.Ö. VII. asırdaki Asuri kaynakları) (Latişev, 1947:266). Daha sonra, M.Ö. V. asırda Eski Yunan kaynaklarında bu göçebeler sküz diye isimlendirilmektedirler. İşte, bu “sküz” ün ihtimal Askız etnik isminin flektif şekli olması lazım gelir. Aksız boylar birliği azık ve az oymak-kabilelerden teşkil edilmiş olabilir. Türkiye’deki Urmiya gölü bölgesinde yapılan arkeolojik araştırmalar bu düşünceleri ispat etmektedir. Orada İskitlerin Sakkız veya Sakkez adındaki kurganları vardır. Sakkız veya Sakkez, tabi olarak Askız etnik ismin flektif şekli olmalıdır. Kara Deniz İskitlerinin arasında Orta Asyalı Sakların (Azıkların) olduğu arkeolojik araştırmalar ile delillendirilebilmektedir.

Kara Deniz bölgesindeki İskit tepelerinde Orta Asyalı Saklara ait olan hususiyetler mevcuttur (Çernikov, 1965:67). Bunun dışında Yüeçilere (Azlara ?) ait olan hususlar da vardır. Mesela, Kiev bölgesinde (Ukrayna), Doğu Kazakistan’daki Çilikta kurganına tamamıyla benzeyen İskit tepeleri

bulunmaktadır (Çernikov, 1965:67). Demek ki, ilk Kara Deniz İskitlerinin (Askızlar), asık (sak) ve az (yüeçiler) kabilelerinden, oymaklarından teşkil edilmiş olması mümkün görünmektedir.

Yaklaşık olarak M.Ö. VIII veya VII. asrın başında Askızlar Batı'ya, Kara Deniz'in kuzey taraflarına geçmişlerdir. M.Ö. VII. asırda İskitlerin ülkesi vardı ve İskitlerin hükümdarı sık sık anılırdı (Latişev, 1947:270-271). İlk Kara Denizli İskitlerin, Merkezî Asya'dan geldiği tarih ilmince sabittir. Arkeoloji araştırmalarına göre M.Ö. VII-V. asırlara kadar İskitlerin boylar birliğinde Merkezî Asya'dan gelen konar-göçerler hükümdarlık yapıyordu. Ama, M.Ö. V. asırdan başlayarak yönetim yerli etnik grupların eline geçmiştir.

İskitlerin (Askız) boylar birliğide kavim, köken ve etnik yapı yönünden çeşitlilik arz etmekteydi. Genelde, Frak-Kimmer, Hind-İran, Fin- Ugor-Ogur etnik gruplarına mensup olan oymak ve kabilelerden müteşekkildi. M.Ö. V. asırda eski Türkçedeki (aglutinativ) askız şekli yerine sküz (flektif) şekli görülür. Kara Deniz İskitlerinin eski Türk özeği zamanla azınlıkta kalmış ve yönetimi kaybettikten sonra diğer kabile ve oymaklar ile karışmıştır. Askızlar, Kara Deniz göçebelerine "İskit Triadasın"ı doğudan getirip, dağıtmışlardır. Orta çağ'da Yedisu'da "askes" göçebe kabileleri vardır (SSR, 1984:C.I:436). Askesler, Batı Türk Kağanlığı'nda yönetimin başında bulunan oymakların biridir. Güney Sibiry'a'da Askız ırmağı vardır. Orada aynı isimle Askız köyü de mevcuttur (Radloff 1887).

Az etnik ismi ile Oğuz etnik isminin aslı da bağlantılı olabilir, bu konu hakkında da çalışmalar vardır. Linguistik açısından oğuz (okus) şekli eski Türk ok(oğ) kelimesinden (dalı-kolu, oymak manasında) ve az(as) etnik isminden oluşabilir, yani ok(oğ)-az(as), okas(oğaz), okus(oğuz) şeklindedir[7]. Tarihi kaynaklarda eski konar-göçer dönemde Maverâünnehir'de Oğuz adı ile işaret edilen göçebe kabileler anılmaktadır. Aman (Aleksandr'ın Anabasisi, VII:10) Amu-Derya

veya Sır-Derya tarafında Uksi adlı göçebeler hakkında malumatlar vardır. Büyük İskender onlar ile karşılaşp hakimiyet altına almıştır (Drevni Avtorı 1940:58). Bu konar-göçer oymaklar elbetteki Oğuzlardır. Pliniy ve Stefan Vizantiyskiy onları, augas diye ifade etmektedir (Tolstov 1948:244).

Antik kaynaklarda Amu-Derya nehri Okus diye adlandırılır. Bu isim (Okus, Oks) oradaki uksi, augas, okus kabilelerinin adıyla bağlantılı olabilir. Ptolemey (Coğrafya, IV:12) Yaksart (Sır-Derya) tarafında Okus dağlarını işaret eder (Drevni Avtorı, 1940:125). Ptolemey, o haberlerde Okus gölü hakkında da bilgi verir (Drevni Avtorı, 1940:125). Türklerde Amu-Derya nehri XIV-XVI. asırlara kadar Okus diye adlandırılmıştır (Tolstov, 1962:8). H. Vamberi'nin fikrine göre Oks (Amu-Derya) Türk kelimesidir ve nehri ifade etmektedir. O, Oks'un İran ve Turan'ın eski sınırı olduğunu belirtir (Vamberi, 1873:C.I:11-12).

Orta çağ'da Oğuz (Uğuz) adlı Türk kabilesinde oymaklar çoktur. Az etnik ismi ile aslen usun etnik ismi de bağlantılı olabilir. Bizce, usun etnik ismi asan etnik isminin devingenli şeklidir. Asan, as (az) eski Türkçe'de çokluk anlamı veren n ekinden yapılabiliirdi; yani as(az) – n, as(a)n, asan – “azlar” anlamındadır. Çokluk anlamını veren n eki eski Türklerde, bazı lehçelerde yer alırdı. Asanların ve Usunların bu Yüeciler ile akraba olmaları şüphesizdir. Hatta Asan ve Usunlar ilk zamanlarda Yüecilerin (Azların ?) bir kısmı, parçasıdır. Asanlar, Büyük Yüecilerin arasında anılmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, M.Ö. II. asırda doğudan Maverunnehir'e Büyük Yüecilerin boylar birliği gelmiştir. M.Ö. 160- 140'lı yıllarda Yunan-Baktriana Devleti'ne saldırarak tamamen yok etmişlerdir. Büyük Yüecilerin arasında Asanlar isim olarak geçmektedir. Pompey Trog, onları Asian diye ifade ediyor (Drevni Avtorı, 1940:101). Strabon ise, Asanlar'dan apasian veya pasian diye bahsediyor (Drevni Avtorı, 1940:18). Pasian adı Apasian ihtimalinin flektif şeklidir. Apasian – “sulu,

ırmaklı Asanlar" manasına geliyor. 0, ab (ob) – (İran dilinde "su, ırmak" manasındadır) ve Asan etnik isimidir, yani ab-
asan, abasan, abasian şeklindedir.

Tarihi kaynaklarda Asanlar, Saklar ile birlikte anılmaktadır. Mesela, Strabon (Coğrafya, XI:8,4) bu konuda haber vermektedir: Saklar, Ermenistan'daki en iyi toprakları ele geçirip oraları Sakasana diye adlandırmışlardır (Drevni Avtorı, 1940:18). Aman ve Pliniy, sakasan adlı oymak ve kabile hakkında bilgi vermektedir (Drevni Avtorı, 1940:42;Elnitskiy, 1977:200-201). Sakasan, Sak ve Asan etnik isimlerinden oluşan ıstılahtır. XII-XIII. asırlarda Hazar Denizi'nin kıyılarında yer alan Saksin veya Sohsin ülkesi ve şehri anılmaktadır (Bartold, 1968:C.V:601). Kazakların Küçük Cüz'ün Dört Kara kabilesinde Saksan kolu vardır (Aristov, 1896:380). Ptolemey (Coğrafya, IV:2) Oks nehrinin yanında, Harezmi tarafında oksian adlı boylardan bahsetmektedir (Drevni Avtorı, 1940:125). Oksian ıstılahı ok(uk) kelimesi asan etnik isminden oluşabilir, yani ok(uk) – asan, okasan, ok(a)asan, oksan, oksian – Asanların oğu (dalı) anlamındadır. Başka bir ihtimal: oksian ıstılahı okus etnik isim ve eski Türkçe'deki çokluk manasını veren -n ekinden oluşabilir, yani okus (oğus)-n, okus-n, okus(a)n, oksan, oksian – "okuslar (Oğuzlar)" anlamındadır.

Eski Çin kaynaklarında Tanrı dağlarında Kaşgar'ın kuzey-batı tarafında Hüsün Beyliği zikredilmektedir (Yakinef, 1851 :C.III:48). Hüsün işte üsün etnik ismin spirantlı şeklidir, yani (h)üsün, hüsündür. Hüsün diye işaret edilen kabileler tarihte (Çin kaynaklarında) yer alır. 641 yılına ait olan olaylarda Hüsünler ğye-ğu (Kırgız) ve Çumugun ile birlikte anılmaktadır.

Çin kaynaklarında Gök Türklerin yönetici boyu Aşina diye adlandırılmaktadır. İlmî araştırmalara göre Aşinaların gerçek etnik adı Çin kaynaklarında verilen şekle tam olmasa da, çok yakındır (Klyastorniy, 1961:112). Bizim fikrimiz boyunca Aşina ıstılahı eski Türk asan etnik isminin Çince versiyonudur.

Kazakların Küçük Cüz'ünde İssen-Temir kabilesi vardır (Aristov, 1896:379). Çumekey veya Çuman aşiretinin (Sır- Derya ve Tele Gölü'nde otururlar) bir kolu Asan adındadır (Aristov, 1896:382). Kazakların Orta Cüz'ünde Üsün kabilesi vardır (Aristov, 1896:367).Yine, Serkes kabilesinde Kusun oymağı vardır (Aristov, 1896:380). Kusun, üsün etnik isminin spirantlı şeklidir, yani “(h)üsün, hüsün, küsün”dür. Biruç boyunda İsangul adlı kol-tarmak vardır, orda Asan ve Üsün oymakları yer alır (Aristov, 1896:380). Kazakların Küçük Cüz'ünde Cinkalıç kolunda Asan boyu vardır, Urus kolunda Asan ve Üsün boyları yer almışlardır (Aristov, 1896:384). Kazakların Ulu Cüz'ü de Usun veya Uysun diye adlandırılır. Bu durum tabii eski konar-göçerler dönemindeki Üsünler ile bağlantılıdır.

Güney Sibiry'a'da Minusin ve Abakan bozkırlarında Asan veya As-san kabileleri yaşarlardı (Radloff, 1929:21). Hotonların arasında Hasn boyu bulunuyor (Grodekov, 1889:C:1:17). Hasn işte Asan etnik isminin spirantlı şeklidir. Aynı adla, Kırgızlarda, Tekes sahillerinde oturan Buğu[8] kabilesinde Asan-tokum boyu vardır (Radloff, 1929:20). Doğu Kazakistan'da Caysan toponimi ve Caysan gölü vardır. Caysan ıstılahı eski Türk cay (yer, toprak anlamında) kelimesidir ve asan etnik isminden teşkil edilmiş olabilir, yani cay-asan, çay(a)san, caysan – “Asanların (veya azların) yeri ve toprağı”dır. Orta çağ'da Kıpçak kabilelerinin arasında Cersan boyu anılmaktadır (Aristov, 1896:367). Cersan ve Caysan ıstılahının manaları aynıdır. Kazakların Ulu Cüz'ünde Sarı-üsün boyu vardır (Grjimaylo, 1926:C.II:277).

Doğu Gök Türk Kağanlığı'nda yönetime yakın olan diğer Türk kabilesi, Çin kaynaklarında “Aşide” (A shih-te-Aşite) şeklinde verilir. Aşide bilimsel araştırmalara göre rekonstrüksyonda Oset veya osset etnik ismini verir. Oset, işte bu çok eski etnik isimdir. O, İskit-Sak dönemindeki göçebe kabilelerin etnik ismi olarak tarihi haberlerde anılır. Onlar, bu haberlere göre yaklaşık olarak Sır-Derya'nın kuzey tarafında

yerleşmişlerdir. Antik tarihi kaynaklarında bu göçebeler, issed ve issedon (assedon) şekillerinde görülür (Elnitsky, 1977:77-78).

İssed elbette Asat'tır. İssedon ihtimali bizce asatan olabilir. Asatan ıstılahı asat etnik isminden ve çokluk manasını veren eski Türkçe -n ekinden oluşabilir, yani asat-n, asat(a)n, asatan – “asat'lar” manasında- dır. Asat ve asatanlar aynı boylar birliğidir. Asat etnik ismi as ıstılahı ile bağlı olabilir. Eğer, as unsuru etnik isim olursa, at unsuru eski türkçe ad (isim anlamında) kelimesi olabilir, yani as-ad (at), asat – “ismi az (adı az)” anlamına gelir. Linguistik açısından bu ihtimal gerçekleşebilir. Tarihi açıdan İssed ve İssedonlar, Arimas ve Yüeçiler ile bağlantılıdır. Demek ki, iset (asat) ve issedonlar (asatanlar) eski Türk göçebeleri olabilir. Pliniy, Sır-Derya'nın kuzey tarafında İst veya Gist (hist) kabilelerini işaret etmiştir (Hennig, 1961:C.I:23). İst işte bu asat'tır. Hist veya gist ıstılahı asat etnik isminin spirantlı şekli olabilir, yani (h)asat, has(at), hast, hist, gist. Kazakların Orta Cüz'ünün Cumuk kolunda Istı kabilesi vardır (Aristov, 1896:357). Istı işte bu Asat'tır.

Demek, ilk göçebeler döneminde Merkezî Asya'nın veya Güney Sibirya'nın bir bölgesinde göçebe medeniyeti yapılandırılmıştır. Tabii bu çok eski Türk medeniyeti olarak bilinir. Bizim fikrimize göre “İskit Triadası” buradan çıkmaktadır. İlk göçebeler döneminde o bölgelerde göçebelerin boylar birliği teşkil edilmiştir. Onların etnik ismi Az- idi. Sonra Azlar başka topraklara yerleşmişlerdir. Maveraünnehir'de, Az göçebelerinin ayrı kabileleri Hind-İran, Frak-Kimmer etnik gruplarına ait olan oymak ve boylarıyla karışmıştır. Genelde bu, Sır-Derya nehrinin sahillerine bitişik olan topraklar ve o nehrin mansıbındaki, Aral Denizi'nin kıyısındaki bölgelerde meydana gelmiştir.

Az göçebelerinin bazı gurupları, M.Ö. VII. asırda Kara Deniz'in kuzey bölgelerine gitmişlerdir. Sonraki dönemlerde

ise M.Ö. V. asırda Eski Yunan kaynaklarında “sküz” diye adlandırılmışlardır. İlk Avrupalı İskitlerin (M.Ö.VII-V asırlar) Asya’dan geldikleri tarih ilminde sabittir. İlk Avrupalı İskitlerin kültürünün Dağlı Altay ve Doğu Kazakistan göçebelerinin kültürlerine ait olduğu, arkeolojik araştırmalarla çoktan ortaya konmuştur. Etimolojik araştırmalara göre İskitlerin gerçek etnik adı Az (as) ıstılahından ve diğer eski Türk unsurlarından teşkil edilmiştir.

Dr. Kılıç OSMANOV

Not: Arabayev Kırgız Devlet Pedagoji Üniversitesi, Şarkiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. tokonovatt@hotmail.kg. (Kırgız Türkçesi’nden Aktaran-İlmî Redaktör: Dr. Mustafa KALKAN tarafından hakemlerimizin eleştirileri ve yazarın Kırgız Türkçesiyle yazdığı cevaplar metne dahil edilmiştir).

■ KAYNAKLAR

- ♦ ABRAMZON S. M., (1959), “Voprosı etnogeneza kırgızov po danım etnografii”, Trudı kırgızskoy arheologo-etnografiçeskoy eskpeditcii, C.III, Moskva, AN SsSr Yayınları.
- ♦ AKİŞEV K. A., G. A KUŞAYEV, (1963), Drevnyaya kultura sakov i usuney dolını reki İli, Alma-Ata: AN KAZ SSR Yayınları.
- ♦ ARİSTOV N. A., (1896-1897), “Zametki ob etniçeskom sostave tyurkskih plemyon i narodnostey i svedeniya ob ih çislennosti”, Jivaya Starina, S. III-IV; Otd. Ott, Sen-Peterburg: Imp. Akad. Nauk Yayınları.
- ♦ BARTOLD V.V., (1968), Sob. Soç., T. V, Moskva:Vost. Lit. Yayınları.
- ♦ BERNŞTAM A. N., (1951), Oçerk istorii gunnov, Leningrad:LGU Yayınları.
- ♦ BERNŞTAM A. N., (1952), “İstoriko-arheologiçeskiye oçerki Tyan- Şanya i Pamiro-Alaya ”, Materialı i issledovaniya po arheologiyi SSSR, S. 26, Moskva: An SSSR Yayınları.
- ♦ ÇERNİKOV S. S., (1965), Zagadka zolotogo kurgana, Moskva:Nauka Yayınları.

- ♦ ÇLENOVA N. L., (1967), Proishojdeniye i rannyya istoriya plemeny tagarskoy kultury, Moskva: Nauka Yayınları.
- ♦ DURMUŞ İ., (1993), İskitler (Sakalar), Ankara:Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- ♦ DREMOV V.A., (1990), "Tsentralno-Aziyatskiye svyazi naseleniya Gornogo Atlaya v epohu rannego jeleza po dannim antropologiyi", Problemi antropologiyi i etnografiyi Yujnoy Sibiri, Barnaul: BGU Yayınları.
- ♦ Drevniye avtorı o Sredney Azii, (1940), Taşkent: Gos. İzd. Nauç.-Tehn. i Sots. Ekon Lit. Uzb. SSR Yayınları.
- ♦ EBERHARD W., (1996), Çin'in Şimal Komşuları, (Çev. N. Uluğtuğ), Ankara:TTK Yayınları.
- ♦ ELNİTSKİY L. A., (1977), Skifiya Evraziyskih stepey, Novosibirsk:Nauka_Yayınları.
- ♦ GİNZBURG V.V., T. A. TROFİMOVA, (1972), Paleoantropologiya Sredney Azii, Moskva: Nauka Yayınları.
- ♦ GÖMEÇ S., (1992), "Kök Türkçe Kaynaklarda Geçen Boy ve Kavim Adları Üzerine: Aparlar", Türk Dünyası Dergisi, S. 72, İstanbul.
- ♦ GÖMEÇ S., (1994), "Kök Türkçe Kaynaklarda Geçen Boy İsimleri: Çikler", Türk Kültürü, 32/370, Ankara.
- ♦ GÖMEÇ S., (1994), "Kök Türkçe Kaynaklarda Geçen Boy İsimleri: Azlar", Belleten, 58/221, Ankara.
- ♦ GÖMEÇ S., (t. y), Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü, Ankara:Akçağ Yayınları.
- ♦ GRİGORYEV V. V., (1871), O skifskom narode sakah, Senpeterburg: Vost. Lit. Yayınları.
- ♦ GRODEKOV N. İ., (1889), "Kirgizi i kara-kirgızı Sır-Daryinskoy oblasti", Yuridiçeskiy Bıt, Taşkent.
- ♦ GRUM-GRJİMAYLO G. E., (1926), Zapadnaya Mongoliya i Uryanhayskiy kray, Leningrad, C. II.
- ♦ HENNING R., (1961), Nevedomiye zemli, Moskva: İnostr. Lit. Yayınları.
- ♦ Hrestomatiya po istorii SSSR, (1951), Moskva: Ucpedgiz Yayınları.
- ♦ İstoriya Kazahskoy SSR, (1957), C. 1, Alma-Ata: Nauka Yayınları.

- ♦ İstoriya Kirgizskoy SSR, (1984), C. 1, Frunze:Kırgızstan Yayınları.
- ♦ İstoriya Sibiri sdrevneysih vremyen do nasih dney, C.1, (1968), Lening- rad:Nauka Yayınları,
- ♦ KELMAKOV V. K., (1970), "Proishojdeniye i pervoe upominaniye-ar", Etnonimı, Moskva: Nauka Yayınları.
- ♦ KIZLASOV L. R., (1960), Taştıkskaya epoha, Moskva:MGU Yayınları.
- ♦ KLYAŞTORNIY S. G., (1961), Drevnetyurkskiye runıçeskiye pamyatniki kak istoçnik po istorii Sredney Azii, Moskva:Nauka Yayınları.
- ♦ LATİŞEV V. V., (1947), "İzvestiya drevnihpisateley o Skifi i Kavkaze", VDI, S. 4, Moskva: Nauka Yayınları.
- ♦ MALOV S. E., (1951), Pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti, Moskva-Leningrad:AN SSSR Yayınları.
- ♦ MARTINOV A. İ., V. ALEKSEYEV, (1986), İstoriya i paleoantropologiya skifo-sibirskogo mira, Kemerovo: Kem. Gos. Univ. Yayınları.
- ♦ MEMİŞ E., "İskitlerin Uyguladığı Harp Taktiklerinin Diğer Milletler Üzerindeki Etkileri ve Günümüzdeki Belirtileri", Türk Kültürü, XXV/293.
- ♦ YAKİNEF. (1851), Sobraniye svedeniy o narodah, obitavşih v Sredney Azii v drevniye vremena, C. I.-III, Senpeterburg:Imp. Akad. Nauk Yayınları.
- ♦ OŞANİN L. V., (1947), "Etnogenez narodov Sredney Aziyi v svete dannih antropologiyi", SE, S. VI-VII, Moskva: Nauka Yayınları.
- ♦ PETROV İ., (1971), "Ob obşnosti uralo-altayskih, indoyevropeyskih i drugih yazıkov", Arheologiya i etnografiya Başkiriya, C. IV, Ufa:Baş. GU Yayınları.
- ♦ PETROV İ., (1973), "Problemi obitaniya nositeley tyurkoyaziçnoy obçnosti do Vostoçnoy Evropı do rubeja n.e. (po drevnegreçesko- latinskim istoçnikam) ", Problemi etnogeneza narodov Sibiri i Dalnego Vostoka, Novosibirsk: Nauka Yayınları.
- ♦ PETROV İ., (1975), "Problema projivaniya tyurkoyaziçnogo etnosa na Tyan-Şane i v Sredney Aziyi na rubeje naşey erı",

Stranitsy istorii i materialnoy kultury Kirgizstana, Frunze: Nauka Yayınları.

♦ POTANIN G. N., (1881), Očerki severo-zapadnoy Mongolii, C.II, Spb: Tip.Gl. Upravl. Udelov Yayınları.

♦ PYANKOV İ. V., (1964), "K voprosu o marşrute pohoda Kira II na massagetov", VDI, S. 3, Moskva:Nauka Yayınları.

♦ PYANKOV İ. V., (1968), "Saki (Soderjaniye ponyatiya)", İzvestia AN Tadjikskoy SSR. Otd. Obşestvennih Nauk, Vıp. 53, Duşanbe: Nauka Yayınları.

♦ RADLOFF V., (1929), Etnografiçeskiy obzor turetskih plemey Sibiri i Mogolii, İrkutsk: Tipogr. Udelov Yayınları.

♦ RADLOFF V. V., (1887), Etnografiçeskiy obzor tyurkskih plemey Yujnoy Sibiri i Djungarii, Tomsk: Tip. Mihaylova i Makuşkina Yayınları.

♦ RADLOV V., (1893), K voprosu ob uygurah (iz predisloviya k izdaniyu Kutadgu Bilika), Sempeterburg: Imp. Akad. Nauk Yayınları.

♦ RUDENKO İ., (1952), Gornoaltasykiye nahodka i skifi, Moskva-Leningrad: AN SSSR Yayınları.

♦ RUDENKO S. İ., (1960), Kultura naseleniya Tsentralnogo Atlaya v skifskoye vremya, Moskva-Leningrad: AN SSSR Yayınları.

♦ ŞAHMATOV H., (1950), "K voprosu o plemennih soyuzah i varvarskih gosudartsvah na territorii Kazahstana", Vestnik AN Kaz. SSR, S. 5(62), Alma-ata: Nauka Yayınları.

♦ ŞAHMATOV H., (1950), "K voprosu ob etnogeneze kazahskogo naroda", İzvestiya AN Kaz. SSR. Ser. İstoriçeskaya, Vıp. 6, Alma-ata: Nauka Yayınları.

♦ TAŞAĞIL , (2004), Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları, An- kara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

♦ TOLSTOV P., (1962), Po drevnim deltam Oksa i Yaksarta, Moskva:Vost. Lit. Yayınları.

♦ TOLSTOV P., (1948), Drenviy Horezm, Moskva: MGU Yayınları.

♦ TOLSTOV S.P., (1947), "Osnovniye problemy etnogeneza narodov Sredney Aziyi", Sovetskaya Etnografiya, S. VI-VII, Moskva: Nauka Yayınları.

♦ Trudy kirgizskoy arheologo-etnografiçeskoy eskpeditzii,

(1959), C.III, Moskva: Akad. Nauk SSSR Yayınları.

♦ VAMBERİ , (1873), İstoriya Buharı i Transoksanii s dervneyşih vremyen do nastoyaşego. (Po vostoçnim obnarodovannım i neobnarodovannım rukopisnim istoçnikam). Perevod A. İ. Pavlovskogo, C. I, Spb.:Imp. Akad. Nauk Yayınları.

♦ Vsemirnaya istoriya, (1956), Moskva: Gospolitizdat Yayınları.

♦ ZUYEV Yu. A., (1960), "Tamgi loşadey iz podvlastnih knyajestv. (Perevod iz kitayskogo soçineniya VIII-X "Tanhuyao". T.III. Tzün 72. 1305-1308.ss.)", Trudı instituta istorii, arheologii i etnografii AN Kazahskoy SSR, Alma-Ata, C. 8.

♦ ZUYEV Yu. A., (1957), "O sootvetstviyi terminov usun-asii, usun-kuşan i k voprosu etniçeskoy prinadlejnosti usuney", Vestnik AN Kaz. SSR, Alma-ata, S. 5 (146).

♦ ZUYEV Yu. A., (1957), "K voprosu o yazıke drevnih usuney", Vestnik AN Kaz. SSR, Alma-Ata, 5 (146).

■ Dipnotlar:

[1] Prof. Dr. Saadettin Gömeç'in açıklamalarına göre Asya'da bulunan eski kurganların tamamına İskit kurganları denmesi doğru değildir bunların çoğu Hun kurganlarını oluşturmaktadır. Kılıç Osmonov, bu tezi kabul etmekte ve Asya'da bulunan eski kurganların tamamının İskitlere ait olmadığını doğrulamaktadır. Kılıç Osmonov'a göre bu tarihi eserler arkeoloji ilminin tespitlerine göre bir kaç gruba bölünür; 1. İlk göçebe kurganları (çok eski zamanlardan M.Ö. VI. asra kadar), 2. Eski göçebe kurganları (İs- kit-Sak dönemi de denilir M.Ö. VI-III. asırlar), 3. Hun veya Hun-Sarmat dönemi kurganları (M.Ö. III-II. ve diğer asırlar). Tarih ilmine yardımcı olan arkeoloji disiplini sayesinde bu eski kurganlarının çeşitli hususiyetleri iyice tespit edilmiştir.

[2] «İskit -Triadası» – İskit-Sak medeniyetine ait olan hususiyetlerdir.

[3] Yüecilerin (Yüeh-chih) yerleşik hayat unsurlarına sahip

bir kavim olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda son yıllarda yapılan araştırmalar, Asyenik  zellikler taşımalarına rağmen bu kavmin Sogdlularla etnik bağlara sahip olduklarını ortaya koymuştur. Kılıç Osmanov, bu konuda şu açıklamayı yapmıştır; Yüeçiler, Hint-İran etnik grubuna mensup olan bir kavimdir. Ama bu tezin birçok eksiklikleri vardır. Antropolojik açıdan bu kavmi teşkil eden boyların içinde Mongoloid antropolojik tipin belirgin etkileri mevcuttur. 1. Bu kavmi teşkil eden boylar batıdan gelmemişlerdir, Maverâünnehir'de yaşayan Hint-İran etnik grupları ile hiç bir alakaları yoktur. İskit-Sak medeniyetine mensup olarak kabul edilen kavimler arasındadırlar ve o dönemlerde doğudan batıya yayılmışlardır. 2. Y eilere (Çin kaynaklarındaki yazılış şekilleri çeşitli biçimlerde okunmaktadır) dil yönüyle bakıldığında Türk oldukları düşüncesi tarih ilminde eskiden beri kabul gören bir tezdır. Günümüzde ise tarih ilmi, onları eski Türkler olarak kabul etme eğilimindedir. Bunun çeşitli dayanakları vardır. Büyük Yüeçiler bilindiği gibi Maverâünnehir'de Kuşan İmparatorluğu'nu kurmuşlardır. Kuşanlara ait olan tarihi kaynakların araştırılması sonucunda Türk oldukları açıkça görülmüştür. Mesela, Kuşanların hanlarının isimleri, onların kullandıkları idar  unvanlar (yabgu -unvanı (yavuga -diye de bilinir) Orta asırlarda yaşayan batı Türklerinde yabgu olarak bilinir), şehirlerin isimleri ve diğer hususiyetler bunu ispatlamaktadır. 3. Y eilerin İranlılara mensup olduğu görüşü, İskit-Sak medeniyetinin de İranlılara ait olduğu düşüncesine dayanıyordu. Bazı arkeologların tespitlerine göre İskit-Sak medeniyeti Asya'nın batı tarafında teşkil edilip Hint-İran kökenli boylar tarafından doğuya doğru yayılmıştır. Yüeçiler, İskit-Sak medeniyetine dahil olarak g r ld ğu için de onları, Hint-İran kökenli etnik gruplar şeklinde tanımlamışlardır. Ama günümüzde yapılan son araştırmalarla bu tez, arkeologlar ve tarihçiler tarafından çürütülmüştür.

[4] Prof. Dr. Saadettin Gömeç, bu etimolojide "er" ekinin eski Türkçe metinlerde kullanıldığını ama"as" ekinin "er" ekinin yerine kullanılmış olabileceğini iddia etmenin sınır dışı bir zorlama olduğunu belirtmiştir. Türk isimlerinin etimolojileri

için bakınız (Gömeç, 1992:Gömeç, 1994). Kılıç Osmonov, yönlendirilen etimolojik eleştirilerin farklı bakış açılarından kaynaklanmasına rağmen Prof. Dr. Saadettin Gömeç'in tezlerini paylaştığını ifade etmektedir.

[5] Büyük İskender'in bölgeyi terk etmesinden sonra bu topraklarda kurulan Roma kökenli devlettir.

[6] Prof. Dr. Saadettin Gömeç diğer etimolojilerin anlamlandırılmasına da katılmadığı için (Türgi+s/ş şeklindedir ve "s-ş" çoğul ekidir) bu konudaki etnik isimlerin tahlilleri için tarafınca neşredilen makalelere müracaat edilmesini uygun görmektedir. (Gömeç, 1994;Gömeç, 1994). Ayrıca bu sahadaki diğer değerli uzmanların araştırmaları için bkz. (Eberhard, 1996:106, 207,209; Taşağıl, 2004:50, 119).

[7] Bu tahlilin hiçbir ilmî delile dayanmadığını ileri süren Prof. Dr. Saadettin Gömeç, etnik isimlerin etimolojileri üzerinde çalıştığı için Og (k)+z=Okuz-Oguz daki "z" burada çoğul ekidir şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Türkiye'de hali hazırda İskitlerin tarihi üzerine çalışan iki kişiden biri (Prof. Dr. Ekrem Memiş ve Prof. Dr. İlhami Durmuş) olan İ. Durmuş bu türden kelime etimolojilerinin tahlillerini dil bilimcilere bırakmak gerektiğini belirtmektedir.

[8] Buguların tarihi ve kökenleri için bkz. (Gömeç, (t.y):42). Taryhy makalalar